

О. М. Чечель,
к. е. н., докторант,
Національна академія державного управління при Президентові України

МЕТА ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

У статті, на основі аналізу основних тенденцій та напрямів формування сучасної економічної політики держави, виділені основні завдання державної економічної політики нашої держави у сучасних досить складних економічних умовах. На цій основі проведено аналіз процесу взаємодії економіки та держави, виділені основні напрямки даного процесу та запропоновані конкретні шляхи оптимізації даної взаємодії. Досить чітко окреслені цілі формування сучасної економічної політики нашої держави, які повинні скласти базу формування економічної політики держави.

In the article, on the basis of analysis of basic tendencies and directions of forming of modern economic policy there are the states, selected basic tasks of public economic policy of our state in modern, difficult enough, economic terms. On this basis the analysis of process is conducted co-operations of economy and state, selected basic directions of this process and the concrete ways of optimization of this co-operation are offered. The whole formings of modern economic policy of our state, which must make the base of forming of modern conception of economic policy of the state are sufficiently clear outlined.

Ключові слова: економічна політика держави, взаємодія економіки та держави, концепція економічної політики.

Key words: economic policy of the state, co-operation of economy and state, conception of economic policy.

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Зв'язок між державою та економікою, в процесі якого відбувається формування економічної політики держави, характеризується багатогранністю та багатоаспектністю.

Економічна політика держави, згідно з традиційними поглядами, сприймається як один з проявів (функцій) державного управління. Основний сенс і зміст його полягає у встановленні та забезпеченні державою спільних правил поведінки (діяльності) суб'єктів суспільних відносин та їх своєчасному корегуванні, залежно від умов та факторів, які виникають. За сьогоднішніх невизначених умов функціонування ринкових механізмів питання визначення чітких орієнтирів економічної політики є першочерговим завданням нашої держави. Проте даний процес не є одноразовим актом і потребує глибокого усвідомлення всієї відповідальності за визначений курс такої політики. Крім того, дана діяльність передбачає й декілька етапів, першим з яких є формування концепції економічної політики держави, яка має стати базисом на основі якого будуть у подальшому прийматися всі важливі питання економічного життя.

СТАН ВИВЧЕНОСТІ ПРОБЛЕМИ

Зміст економічної політики держави неоднозначно трактується у науковій літературі, як і підходи до формування концепції економічної політики. Український вчений В. Воротін вважає, що державне (макроекономічне) регулювання економіки — це організаційний і регулюючий вплив держави на економічну діяльність суб'єктів ринку з метою її впорядкування та підвищення результативності [1, с. 25]. Інший вітчизняний дослідник Д. Стеченко мету державного регулювання економіки визначає як створення такої господарської системи, яка б орієнтувалась на вибір найефективніших варіантів використання наявних факторів виробництва та забезпечення сприятливих соціально-економічних умов життєдіяльності [2, с. 5—6].

Російський вчений Г. Мальцев у меті державного регулювання економіки вбачає встановлення і забезпечення державою спільних правил поведінки (діяльності) суб'єктів суспільних відносин і їх корегування, або імперативні та переважно адміністративно-правові способи регулювання, чи триєдине регулювання в економічній сфері (єдині правила, різні режими, індивідуальні адміністративні акти) [3, с. 340—366].

П. Єщенко вважає, що "...за допомогою економічної політики розподіляється, перерозподіляється, обслуговується і утримується влада, у тому числі економічна" [4, с. 35].

Досить широко та ґрунтовно визначили мету економічної політики держави основоположники державного менеджменту Девід Осборн і Тед Геблер, які зазначали: "Найбільш практичні уряди підтримують конкуренцію між суб'єктами ринкових відносин. Вони дають владу громадянам, передаючи контрольні функції від бюрократії самій громаді. Такі уряди вимірюють ефективність своєї роботи не витраченими зусиллями, а досягнутими результатами. Вони керуються своїми цілями — своїм завданням, а не своїми власними правилами та нормативними актами. Крім того, вони вважають своїх клієнтів замовниками та пропонують їм вибір — між школами, між освітніми програмами, між варіантами житла. Вони попереджують проблеми, не чекаючи, поки вони з'являться, а не просто пропонують свої послуги, коли проблеми вже є. Уряди спрямовують свої зусилля на те, щоб заробляти гроші, а не просто витратити. Вони децентралізують владу, впроваджуючи активну громадську участь в управлінні державою. Вони віддають перевагу ринковим механізмам перед бюрократичними. І вони прагнуть не просто керувати, а каталізувати роботу всіх секторів — державного, приватного та громадського — щоб розв'язати проблеми, які стоять перед ними" [5, с. 74].

Метою даної роботи є визначення основних напрямів формування економічної політики нашої держави за сучасних деструктивних умов.

Виходячи з поставленої мети, основними завданнями даної статті є:

- виділення основних завдань державної економічної політики;
- проаналізувати процес взаємодії економіки та держави;
- окреслити цілі формування сучасної економічної політики нашої держави.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Економічна політика держави в умовах зміцнення ринкових відносин є системою заходів законодавчого, виконавчого і контролюючого характеру, спрямованих на адаптацію наявної соціально-економічної системи до умов життєдіяльності сучасного динамічного суспільства.

Визначальне питання економічна політика держави: в чиїх інтересах вона здійснюється. При цьому, зокрема, можливі такі варіанти:

- а) захист інтересів економічно панівного класу;
- б) забезпечення корпоративних інтересів бюрократичного апарату державних органів;
- в) підтримка інтересів середнього класу;
- г) забезпечення інтересів соціально незахищених груп населення;
- д) пошук балансу між інтересами основних соціальних прошарків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

Слід погодитись із доктором економічних наук В. Лагутіним, який зазначив, що важливим і необхідним предметом дослідження сучасної економічної теорії є зв'язок економічної політики з економічними інтересами суспільства [6].

У звичайних умовах, коли сума потреб є більшою за

обсяг готівкових ресурсів, економічні інтереси різних соціальних груп неминуче вступають в протиріччя один з одним. Тому суспільство вимушене або пригнічувати ті або інші інтереси, або шукати компроміс між ними з метою збереження соціальної стабільності. Прерогативне положення у цьому плані належить державі, яка покликана виражати і захищати сукупні або типові інтереси всіх членів суспільства (і має, підкреслимо, всі необхідні для цього можливості, включаючи систему державного примусу).

Державна економічна політика за сучасних динамічних умов виступає як постійна дія держави, в особі її уповноважених органів, на самостійно господарюючі суб'єкти з метою вирішення наступних завдань:

- виходу країни з системної кризи з подальшою стабілізацією суспільної ситуації;
- забезпечення економічного зростання і сприятливих умов господарювання;
- реалізації більш ефективної державної соціально-економічної політики;
- забезпечення національної безпеки, стабільності, соціальної збалансованості.

У процесі розкриття питання про зв'язок між державою та економікою логічним є дослідження питання про взаємодію держави та контрагентів ринку. В усвідомленні проблем взаємодії держави і учасників ринку можуть бути виділені два відмінних один від одного етапи. На першому (приблизно до другої половини XIX ст.) головне завдання підприємництва полягало у його звільненні від позаекономічного примусу феодалної держави, що було необхідною умовою реалізації приватного інтересу. Цей підхід відображений у відомій формулі *laissez-faire*, *laissez-passer*, тобто принципі вільної конкуренції.

Проте, починаючи з другої половини XIX ст., великі корпорації почали прагнути до монопольних позицій у відповідних галузях, поступово формуючи спільну позицію в економіці. Капіталістична економіка вступила в корпоративну стадію свого розвитку, однією з головних відмінних рис якої є істотне розширення регулюючої і контролюючої ролі держави в соціальній та економічній сферах. Стало очевидним, що вільний ринок перестав бути саморегульованою системою, здатною вирішувати найважливіші проблеми, що стоять перед суспільством. Саме тому розвинені країни почали визнавати як де-факто, так і де-юре необхідність втручання держави в дію ринкового механізму, який не може існувати сам по собі, поза суспільством і окремо від держави. Щодо вітчизняних реалій, зазначимо, що будівництво ринкового механізму здійснювалося і, деякою мірою продовжує здійснюватись, перш за все, зусиллями держави. Практика останнього десятиліття показала, що перехід до ринкових відносин не можна розуміти як введення повного абсентеїзму держави в економічному житті та запуск стихійно функціонуючої, саморегульованої системи зв'язків між учасниками ринкових відносин. До того ж в економіці є сфери, в яких можуть співіснувати державні та ринкові механізми (наприклад, в освіті, охороні здоров'я, послугах зв'язку тощо, а також в рамках соціальних програм приватних корпорацій (наприклад, приватні пенсійні фонди, які значною мірою доповнюють відповідні державні дії).

У XX столітті епоха розвитку промисловості, індустрії, сучасної техніки та новітніх технологій, розвитку великих міст та значної концентрації людських мас висунула

потребу оптимального поєднання принципів державного і ринкового засобів регулювання. З одного боку, виникла потреба в тому, щоб держава все ж таки регулювала складні та взаємопов'язані процеси і сфери суспільних ринкових відносин, а, з іншого — виявилось, що держава не в змозі досягти ефективного рівня регулювання без підтримки ринкових механізмів і факторів. Методи і засоби державного й ринкового регулювань стали поєднуватися і розподілятися за таким принципом: процес виробництва може й повинен регулюватися самокерованим ринковим механізмом, а держава повинна наглядати за створенням і функціонуванням цього механізму.

Таким чином, в сучасних умовах мова може йти лише про визначення оптимальної міри втручання держави в економіку. Весь досвід ХХ століття свідчить про те, що надмірне втручання держави в економіку (наприклад, при її повному одержавленні) заважає її стабільному розвитку.

У цій ситуації держава, по-перше, паралізує функціонування механізмів узгодження попиту і пропозиції, тобто інтересів споживача і виробника. Держава-власник забирає цю функцію на себе, здійснюючи тотальне планування виробництва. Неминучий результат — одночасне зростання валового продукту і дефіциту товарів і послуг.

По-друге, безпосереднім наслідком націоналізації економіки є відсутність економічної відповідальності в господарських одиницях. При ціні, що призначається державою зверху, економічна ефективність не має особливого значення, оскільки держава вилучає прибуток в рентабельних підприємств, а збитковим надає дотаційне фінансування.

По-третє, тотальне державне регулювання економічних відносин обмежує економічну свободу, призводить до корупції державного апарату, до виникнення тіньової економіки.

Водночас не можна не звернути увагу і на той факт, що пануюче положення держави в економіці забезпечує і деякі переваги, наприклад, можливість досить швидко і безперешкодно сконцентрувати всі необхідні ресурси (матеріальні, фінансові; трудові) для вирішення окремих глобальних завдань (наприклад, в разі війни, стихійних лих тощо). Як приклад можна навести п. 7 Постанови Національного банку України № 108 від 28.02.2009 року [7], якою регулятор істотно обмежив можливості валютних спекуляцій на міжбанківському ринку для фінансових установ. НБУ заборонив операції з валютою на умовах "spot" (поставка валюти за контрактом протягом двох робочих днів) і "форвард" (поставка більш ніж через два дні) до кінця 2009 року. Тепер учасники міжбанку можуть торгувати валютою лише на умовах поставки протягом однієї доби.

Це тільки один із прикладів того, що економіка не може ефективно функціонувати і стати життєздатною без держави, а держава, у свою чергу, немислима без економічної системи. Вони мають тісно співпрацювати і доповнювати одна одну.

У зв'язку з цим необхідно переглянути саму концепцію державного втручання, оскільки мова повинна йти перш за все про створення якісно нової системи державного регулювання, що побудована з врахуванням особливостей історичного етапу розвитку української державності та принципів вільної конкуренції, вільного ринку, із застосуванням економічних важелів стимулювання зро-

стання економіки.

Інше важливе завдання держави — забезпечення соціальної спрямованості ринкової економіки, яке у всіх індустріально розвинутих країнах здійснюється за допомогою широкомасштабних соціальних програм. Тим більше, що це дуже актуально для України з її національно-історичними, соціокультурними і політико-культурними особливостями. Безумовно, це завдання може успішно виконати лише сильна держава. Як справедливо з цього приводу відмітили Д. Бреннан та Дж. Бьюкенен: "У процесі розроблення економічної політики мають аналізуватися всі інтереси, які зачіпатимуться ухваленими рішеннями. Індивіди погодяться підпорядкуватися примусу з боку держави лише у тому разі, якщо кінцеві результати політичного "обміну" відповідають їхнім інтересам [8, с. 53].

По суті, вільна від державного втручання, нічим не обмежена ринкова економіка була лише теоретичною конструкцією, яка ні в ХІХ, ні тим більше в ХХ столітті у жодній країні світу фактично в чистому вигляді не існувала і не могла існувати.

Досвід цих двох століть продемонстрував, що вільний ринок породжує безліч непередбачуваних проблем, які здатні підірвати основи існуючого соціального порядку і тим самим поставити під питання саме існування і держави, і економічної системи. Ринок сам по собі не здатний створити і підтримувати стійку інфраструктуру економічної системи. Державне регулювання економіки і широкомасштабні соціальні програми, що реалізувалися впродовж ХХ ст. майже у всіх індустріально розвинутих країнах, мали за головну мету корегування негативних наслідків функціонування ринку, надання йому соціальної спрямованості, згладжування соціально-класових протиріч і конфліктів і відповідно — захист суспільної системи в цілому від безглузких дій окремих капіталістів.

Український дослідник В. Юрчишин досить різко висловлюється щодо можливого функціонування вільного ринку, зазначаючи, що: "Саморегульована ринкова економіка, звичайно, є утопією, і це питання на сьогодні не є дискусійним. Потрібна певна державна політика, яка спрямована на досягнення різних цілей, які ставить суспільство перед владою" [9, с. 37].

Багато труднощів і невдач, крізь які проходить наша країна, значною мірою спричинені й ослабленням економічної політики держави, недостатньою розробленістю або повною відсутністю нормативно-правової бази економічної діяльності та відповідних державно-адміністративних і владних механізмів її забезпечення. Слабкість держави — головна передумова слабкості економіки та її криміналізації. З цієї точки зору головним прорахунком реформаторів було ігнорування ними тієї істини, що формуванням ринкових механізмів і політичної демократії є процес, в якому держава виступає як головний гарант життєздатності і ефективного функціонування економічної системи.

В той же час командно-адміністративна або централізовано-планова економічна система в сучасних умовах бурхливого розвитку інформаційних і телекомунікаційних технологій не в змозі адекватно реагувати на нову історичну ситуацію. Ця система безнадійно застаріла і не може на рівних конкурувати на світових ринках з розвиненими національними економіками.

Сучасна ринкова економіка немислима без ефективного механізму її взаємодії з державою, органами її за-

конодавчої та виконавчої влади. Більше того, такий механізм став однією з сутнісних ознак високорозвиненого демократичного суспільства. Своє практичне втілення ця взаємодія знаходить у найбільш різних формах і напрямках:

- у створенні самої інфраструктури економічної системи;
- у забезпеченні сприятливих умов для ефективного функціонування економіки;
- у діяльності експертно-консультативних організацій з обов'язковою участю в них ділових кіл;
- у формуванні і реалізації промислової і зовнішньоекономічної політики;
- у розміщенні державних і муніципальних замовлень;
- в узаконенні діяльності лобіста підприємницьких структур;
- у корпоративізмі в регулюванні соціально-трудо-вих відносин.

Системне узагальнення вимог до державної економічної політики передбачає розробку концепції державного регулювання економіки, яка б відповідала проблемам, умовам, цілям і наявним в країні можливостям. Визначальною ціллю такої концепції має бути розробка дієвого механізму, направлено на забезпечення економічної безпеки держави. Концептуальні основи державної економічної політики у даному напрямі можуть бути зведені до наступних цілей економічної політики держави, які й складають основу мети економічної політики держави:

1. Економічне зростання. Це загальна кінцева мета для будь-якої національної економіки і національної економічної політики держави. Вона конкретизується в обсягах виробництва ВВП, рівні життя населення країни. Заходи економічної політики, спрямовані на досягнення цієї мети, можуть бути різноманітними, проте їх поєднує націленість на активізацію найважливіших факторів економічного зростання, серед яких: інвестиції капіталу, реструктуризація економіки, ефективна зайнятість і зростання продуктивності праці, достатній платоспроможний попит населення тощо. Використовуються заходи структурної політики загалом. Визначені наступні цілі економічної політики більшою мірою слугують реалізації економічного зростання в державі.

2. Визначення економічного стану держави. Раціональна економічна політика держави починається з об'єктивного аналізу її економічного становища. Аналіз проводиться на конкретному господарському рівні, виділяються критичні місця в структурі економіки країни, галузі, регіону, сфери, оцінюється терміновість вирішення проблем, альтернативні наслідки усунення або не усунення негативних явищ.

Оцінка економічного стану країни повинна містити не просто абстрактну констатацію проблем (наприклад, обмеженість ресурсів, безмежність потреб), а конкретну характеристику ситуації з визначенням причин (наприклад, низька конкурентоспроможність експортних товарів у зв'язку з високою транспортною складовою в ціні — високі тарифи на перевезення, великі втрати; залежність від імпорту дорогих комплектуючих тощо).

Аналіз економічного стану повинен носити наочно-історичний характер: порівняння з попередніми періодами і між регіонами з показниками інших країн; такий аналіз дозволяє складати прогнози. Він передбачає ре-

тельне вивчення можливостей національної економіки з точки зору наявних виробничих чинників і міри їх використання, а також зовнішньоекономічних зв'язків. Важливою складовою аналізу економічного стану є порівняння дійсного економічного стану з прогнозами авторитетних експертів у країні.

У розрізі практичної реалізації даної цілі для підвищення прозорості, відкритості й результативності використання бюджетних коштів доцільно провести відповідні економіко-стратегічні функціональні огляди з метою:

- оцінки ефективності діючих державних соціально-економічних програм, аналізу оптимізації їх кількості, систематизації передбачуваних ними завдань та вироблення системи очікуваних і конкретних індикативних показників для оцінки результативності їх впровадження;
- пошуку й використання можливостей оптимізації й підвищення результативності використання бюджетних ресурсів, визначення неефективних і другорядних державних програм, від яких можна тимчасово відмовитися на користь більш пріоритетних і нагальних програм;
- визначення обмеженого, відносно невеликого переліку пріоритетних державних програм і напрямів політики, реалізація яких має першочергове значення.

Слід зазначити, що в Україні діє велика кількість державних програм (близько 120 програм), значна частина яких не містить конкретних механізмів і критеріїв оцінювання їх ефективності та характеризується відсутністю моніторингу їх впровадження, декларативністю багатьох проведених і запланованих заходів, непрозорістю проведення державних закупівель і використання бюджетних ресурсів тощо. Всі ці чинники зумовлюють загальну проблему неефективного, нецільового використання й марнотратства бюджетних коштів, високої собівартості адміністративних процедур.

3. Визначення стратегії. Стратегічною метою державної економічної політики є всебічний розвиток соціально-економічної системи та досягнення соціально-економічної стабільності, максимального рівня життя населення країни. У цьому контексті держава має ототожнювати себе з цілим суспільством, оскільки власне існування держави як елемента суспільної системи обумовлене стабільністю та гармонійним розвитком останньої. З іншого боку, головною функцією державної стратегії в нестабільній економіці є впровадження схеми суспільної поведінки, яка сприяла б знаходженню компромісу між інтересами економічних суб'єктів і пріоритетами, завданнями і напрямками економічної стратегії держави. Тому вона повинна будуватися з максимальним урахуванням сукупності корпоративних інтересів різного рівня.

У цілому погоджуючись з українським вченим Я. Жаліло, що економічна стратегія — це цілісна система дій суб'єкта, спрямованих на реалізацію мети, завдань та пріоритетів його економічного відтворення з урахуванням комплексу впливів ендогенних та екзогенних чинників, розрахована на тривалий період часу [10, с. 96], зазначимо, що економічна стратегія держави як ціль економічної політики — це, у широкому розумінні, визначений державою курс економічної політики. Економічна стратегія держави включає визначення пріоритетних цілей народного господарства, засобів та способів їх реалізації, виходячи зі змісту об'єктивних процесів і тенденцій, що мають місце в національному та світовому господарстві.

Реалізація даної цілі економічної політики держави

передбачає визначення пріоритетів на короткострокову, середньострокову та довгострокову перспективу. Крім того, повинна бути розроблена стабілізаційна стратегія на випадок економічних катаклізмів. У довгостроковому плані економічна стратегія держави має орієнтуватись на вдосконалення організації фінансової системи, що передбачає створення фінансового механізму, адекватного сучасним геоекономічним реаліям. У середньостроковій перспективі — орієнтація повинна здійснюватися на пошук та підтримку нових напрямів економічної діяльності: розробку корисних копалин, підтримку пріоритетних напрямів господарської діяльності, пошук нових сфер тощо. Як слушно зауважив В. Семиноженко, досі перед нашою державою, політичною і економічною елітою та суспільством взагалі стоїть невирішене питання вибору промислово-інноваційної стратегії розвитку [11].

У короткостроковій перспективі метою економічної стратегії повинна бути підтримка стабільного розвитку економіки: контроль інфляції, фіскальна політика, підтримка національної валюти тощо.

Економічна стратегія держави має базуватися на геоекономічних реаліях для забезпечення на практиці цілісності національної грошово-фінансової системи, комплексного здійсненні інституційно-структурних, промислово-інвестиційних, монетарно-кредитних, бюджетно-податкових, соціально-демографічних, зовнішньоекономічних заходів впливу на сучасну національну економіку з метою створення стимулів для господарчих суб'єктів, розвитку конкурентоспроможної продукції, впровадження нових технологій на світовому ринку.

4. Формування політики відповідної інтересам економічної системи. Перше питання (відповідь на яке принципово впливає на формування концепції державної економічної політики) наскільки принципи ринкової економіки є недоторканою цінністю, якою мірою від них можна відступати при збереженні панування цих принципів. Питання це надзвичайно важливе, оскільки від нього залежить можливість застосування адміністративних засобів регулювання, державного програмування, націоналізації і розвитку державного сектора. Приватизація державних підприємств, доцільність та ефективність таких заходів також є предметом даного аналізу.

5. Визначення доцільності застосування інструментів державного регулювання. Даний напрям передбачає з'ясування умов використання окремих регулюючих засобів, їх відповідності цілям, міри сумісності окремих засобів, побічних ефектів їх застосування, ефективності засобів регулювання і достатньої обґрунтованості необхідності їх практичного втілення.

ВИСНОВКИ

Мета формування економічної політики не може мати безконфліктний характер, оскільки кожна регулююча дія неминує зачіпає чий-небудь інтереси, змінює мотивацію економічної поведінки суб'єктів. Зважаючи на це, мета повинна розробляється із врахуванням того, які групи господарських суб'єктів виграють, а які програють від її реалізації; які нові проблеми можуть виникнути і як вони відібуваються на соціально-політичному або економічному становищі країни. Підкреслимо, що визначальним напрямом формування мети економічної політики держави має бути забезпечення економічної безпеки.

Навряд чи викликає сумнів те, що держава покликана відігравати активну роль в регулюванні економічних

процесів і вживати заходи з соціального захисту населення. Йдеться не про те, чи повинна держава втручатися в економічне життя суспільства, а лише про те, яким чином і в яких масштабах це потрібно робити.

Для виконання цих основоположних цілей держава у сфері економіки діє в декількох напрямках. По-перше, формує інституційну структуру, що забезпечує основні норми і правила економічної діяльності. По-друге, створює саму інфраструктуру і середовище економічної діяльності. По-третє, створює сприятливе соціальне середовище. По-четверте, розробляє і реалізує певну економічну політику, покликану, наприклад, визначати пріоритетні напрями економічного розвитку. По-п'яте, здійснює власну економічну діяльність як активного суб'єкта економічної політики. По-шосте, встановлює державне замовлення і здійснює державні закупівлі.

Література:

1. Воротін В.Є. Формування системи державного регулювання національної економіки в умовах глобальних ринкових трансформацій: дис. ... доктора наук. з держ. упр. : 25.00.02 / Воротін Валерій Євгенович. — К., 2003. — 416 с.

2. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки: навч. Посіб / Д.М. Стеченко. — К.: МАУП, 2000. — 176 с.

3. Мальцев Г.В. Понимание права. Подходы и проблемы / Г.В. Мальцев. — М., 2004. — 428 с.

4. Єщенко П. С., Палкін Ю. І. Сучасна економіка: навч. посібник для студ. неекон. спец. вищих навч. закл / П. С. Єщенко, Ю.І. Палкін. — К.: Вища школа, 2005. — 326 с.

5. Osborne, David/Gaebler, Ted: Reinventing Government: How the Entrepreneurial Spirit is Transforming the Public Sector — New York: Penguin, 1992; David Osborne is the author or co-author of five books: The Price of Government: Getting the Results We Need in an Age of Permanent Fiscal Crisis. — 2004. — 588 p.

6. Лагутін В.Д. Економічна політика держави: сутність, етапи, механізми [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ief.org.ua/Arjiv_ET/Lagutin-406.pdf

7. Про внесення змін до деяких уормативно-правових актів Національного банку України: Постанова Національного банку України № 108 від 28.02.2009 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0324-09>

8. Бреннан Д., Бьюкенен Д. Причина правил. Конституциональная политическая экономия / Д. Боенан, Д. Бьюкенен. — СПб.: Экономическая школа; Государственный университет-высшая школа экономики; Санкт-Петербургский государственный университет экономики и финансов, 2005. — 269с. — (Этическая экономия; Вып. 9).

9. Юрчишин В.В. Валютні кризи: монографія / В.В. Юрчишин. — К.: Вид-во УАДУ, 2000. — 204 с.

10. Жаліло Я.А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика / Я. А. Жаліло. — Національний ін-т стратегічних досліджень. — К.: НІСД, 2003. — 368 с. — (Серія "Економічні стратегії"; Вип.8).

11. Семиноженко В. Українська економічна стратегія для XXI сторіччя. Електронний ресурс. — Заголовок з екрану // Режим доступу: <http://www.semynozhenko.net/documents/12/?print>

Стаття надійшла до редакції 05.08.2009 р.